

УДК 504.75.13.101.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.11>**О. В. Котенко**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3350-350X>*доцент кафедри української філології та зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького***В. В. Максименко***спірант кафедри філософії та соціології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького***Я. М. Синягівський***здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС)

Постановка наукової проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку людського суспільства зростає роль участі молоді у формуванні суспільної думки та громадянського суспільства, зокрема в процесах державотворення, діяльності інститутів громадянського суспільства, громадських організацій, тощо. Через різкі зміни у сучасній соціальній структурі співтовариств України та динамічність спільнот спостерігаються значні зміни самоідентифікації і ціннісних орієнтацій здобувачів, що значною мірою впливає на цінність цілей розвитку держави. Оскільки цінності соціальні за своєю природою і розвиваються на рівні соціальної спільноти (окремих суспільних прошарків, соціокультурних і професійних груп і суспільства в цілому), дефіцит уваги до ціннісних аспектів проблеми розвитку соціальної компетентності з урахуванням низки відмінностей індивідуальних та групових соціокультурних особливостей здобувачів в освітньому просторі веде до значних втрат у розумінні взаємозв'язку діяльності різних соціальних груп у загальній канві суспільного розвитку держави. Дотично до українського сьогодення, в умовах війни, коли від стану ціннісної свідомості сучасної студентської молоді, її світоглядних життєвих позицій та практичних дій залежить майбутнє країни, значно зростає актуальність вивчення ролі ціннісних чинників у розвитку соціальної компетентності сучасної студентської молоді, яка буде готова до діяльності в умовах змін, та використанню методологій, що ґрунтується на аксіологічних підходах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Згідно висновків низки міждисциплінарних досліджень, більшістю науковців

соціальна компетентність береться до розгляду як цілісне утворення, яке становить системну властивість особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні соціальні та міжособистісні проблеми [3, с. 215-218]. Серед базових компетентностей, які формуються у молоді, соціальна компетентність визначається найважливішою для встановлення соціальних контактів, розуміння суті міжособистісної взаємодії, оскільки є основним функціональним інструментом ефективної діяльності. Вітчизняна педагогічна наука на основі соціально психологічного підходу визначає соціальну компетентність як багатовимірну конструкцію з мотиваційними, когнітивними, особистісними, діяльними й контекстуальними вимірами, що містить взаємодію між індивідуальними характеристиками особистості, соціальними вимогами та особливостями культурного контексту й контексту предметної сфери професійної діяльності, а також взаємопов'язані складники (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльсний, особистісно-рефлексивний) [3, с. 215-218]. Зарубіжні дослідники також приділяли значну увагу вивченню такого аспекту соціальної компетентності, як поведінки в певних соціальних ситуаціях, що приводить до позитивної чи негативної взаємодії особистостей і соціуму [13]. Разом з тим, у зарубіжному науковому середовищі дедалі більша увага надається розгляду чинника ціннісного опосередкування, що сприяє поглибленню і деталізації класичних підходів до вивчення соціальної компетентності. Низку практичних досліджень зв'язку розвитку ціннісних чинників соціальної компетентності сучасних здо-

бувачів освіти як особистісних компонентів соціалізації особистості в контекстах сучасних видозмін освітніх середовищ, започатковано у працях Р. Кеттела [10], Дж. Равена [17], У. Канінга [14] та багатьох інших науковців. Ці підходи сьогодні значно збагачені новітніми міждисциплінарними дискурсами наукових досліджень, у яких констатується більш широке використання інформаційно-технологічного контролю в координатах соціально-інформаційного поля процесів соціалізації фахівців, де неодмінно здійснюються взаємовпливи, взаємопроникнення, діалог цінностей або їх конфронтація.

Розгляд соціальних компетентностей, як об'єкту соціального конструювання з боку самих професійних груп і побудови стратегій соціальної поведінки професійних груп, на думку багатьох дослідників засвідчує, що суб'єкт-суб'єктні взаємодії індивідів є визначальними при виборі параметрів характеристик «соціально-компетентних стосунків» здобувачів як нової суб'єктивної реальності, що певним чином виступає формою знаходження індивідом балансу соціальної довіри, доповнюючи інституційне регулювання соціалізаційних аспектів. Тому ціннісний підхід до вирішення цього завдання не тільки розширює межі й поглиблює рівень інтегрованості навичок, але й конкретизує специфіку «соціальності», притаманної тій чи іншій компетентності в міру ускладнення та поглиблення знань, які забезпечують успішний розвиток соціальної компетентності української студентської молоді.

Мета статті – на основі аналізу міждисциплінарних дискурсів наукових досліджень встановити дієвість аксіологічного підходу до проблеми розвитку соціальної компетентності студентської молоді і визначити перспективні спрямування подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аксіологічні виміри розвитку суспільних феноменів є предметом вивчення ряду наук про людину і суспільство, зокрема, соціальної філософії, соціології, психології і педагогіки. Соціально-психологічні і соціологічні підходи до вивчення систем ціннісних орієнтацій особистості мають складну, багаторівневу структуру детермінацію. Особливе значення в цих підходах надається цінностям, що пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особистості, а їх вивчення ґрунтується на дослідженні ціннісних орієнтацій, що укладають собою «соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які

Відтак, на думку фахівців, актуалізується ціннісний чинник розвитку соціальної компетентності студентської молоді – майбутніх професіоналів

до певного рівня їх компетентної і активної участі в соціальній інтеграції спільноти, неухильного дотримання загальноприйнятних соціальних норм та положень, що регулюють взаємодію між суб'єктами суспільного життя, позитивно впливають на процеси формування довіри, почуття ідентичності, соціального капіталу, зв'язків поколінь, приросту соціального капіталу тощо [17, с. 8].

Однак результати досліджень засвідчують, що система ціннісних орієнтацій не є чимось абсолютно впорядкованим і нерухомим, вона суперечлива і динамічна, відображає як головні, істотні, стрижньові зміни взаємозалежності особи зі світом, так і зміну поточних, швидкоплинних, певною мірою випадкових життєвих ситуацій. Скажімо, сьогодні в Україні, як і інших країнах світу, спостерігається девальвація багатьох моральних цінностей. Споживацький спосіб життя суспільства, наявність соціальних контрастів, занепад моралі призводять до росту злочинності, морального нігілізму та глибокого песимізму особливо серед молоді. Девальвації цінностей сприяє і соціальна диференціація суспільства, яка здійснюється в освіті, в навчанні, в культурі та інших сферах життєдіяльності людини. Через різкі зміни у сучасній соціальній структурі співтовариств України та динамічність спільнот спостерігаються значні зміни самоідентифікації і ціннісних орієнтацій здобувачів, що значною мірою впливає на цінність цілей розвитку держави [2]. Зазначимо також і думку дослідників про те, що в умовах війни дефіцит уваги до цієї проблеми веде до ціннісних втрат у розумінні взаємозв'язку діяльності різних соціальних груп у загальній канві суспільного розвитку держави [2; 4, с. 233; 5].

Отже, як можемо висувати з наведеного огляду, точок зору, ключовою особливістю більшості усталених в соціальних і гуманітарних науках визначень поняття «цінності» є те, що воно змістово відображає як значення об'єктів зовнішнього світу, так як вираз інтересів і потреб самої людини [6].

Сучасні соціально-психологічні і соціологічні теорії переважно інтерпретують цінності як риси, мотиви, установки, життєві цілі, каузальні атрибуції, переконання, очікування, наміри, моделі поведінки, зосередження інтересів і бажань тощо. Наприклад, деякі автори вважають, що цінності особистості є загальними установками, на думку інших, вони вказують на корисність чи значущість наслідків діяльності [9;11], пов'язуються з потребами та інтересами особи та суспільства і визначаються як абстрактні оціночні стандарти чи переконання, які визначають бажані цілі та шляхи їх досягнення [12; 16, с.119], відносяться до системи персонального значення, яка включає цілі в житті та формування ідентичності [16]

тощо. У контексті теми нашої роботи зазначимо продуктивну соціально-психологічну методологічну розробку Г. Тріандиса, що дістала назву «Культурних синдромів». Г. Тріандис вводить в науковий обіг поняття «культурних синдромів» як моделей загальних установок, переконань, норм, соціальних ролей, самооцінки та ціннісного ставлення до певних явищ, що ідентифікуються людьми, які розмовляють однією мовою і живуть в тому самому історичному періоді та географічному регіоні і які інтерпретуються як виміри культурного розмаїття [2, с.407-415]. Тріандис ідентифікує чотири універсальні культурні синдроми, які є у всіх культурах:

- культура складність (cultural complexity);
- культурний тиск (cultural tightness);
- індивідуалізм (individualism);
- колективізм (collectivism).

Останні два синдроми є найважливішими типами соціальних взаємин у суспільстві.

Не менш продуктивним вбачається підхід Ш. Шварца та В. Білські що пропонує змістовний аналіз цінностей, що базується на двох основних аспектах: 1) їхньому мотиваційному контенті, на основі якого створюється типологія цінностей і 2) структурних зв'язках між різними типами цінностей [19]. За теорією Ш. Шварца перед кожним суспільством стоять три основні проблеми, які воно має вирішити: 1) відносини між індивідом та групою – ступінь, в якому люди є автономними чи інтегрованими у своїх групах; 2) забезпечення соціально відповідальної поведінки – як мотивувати людей, щоб координувати свої дії та поважати права інших; 3) роль людини в природному та соціальному середовищі – адаптуватися до зовнішнього світу і прийняти його як є або постійно прагнути його змінити та експлуатувати.

Беручи до розгляду пропонується Ш. Шварцом метод вимірювання як індивідуальних, так і культурних цінностей, на даному етапі аналізу можемо констатувати, що:

- ціннісні пріоритети соціальних інститутів необхідно враховувати у природній психологічній динаміці цінностей на індивідуальному рівні, яка відображає основні потреби людей. В іншому випадку, індивіди не можуть функціонувати в рамках соціальних інституцій;

- соціалізація призводить до інтерналізації цінностей суспільства;

- існуючі пріоритети-цінності на культурному рівні підтримуються соціально, що формує індивідуальний досвід сумісності або конфлікту між певними цінностями.

Отже, результати аналізу наукових і методичних джерел щодо досліджуваного феномена соціальної компетентності, його змістового наповнення, особливостей прояву та застосування ціннісної основи соціальної компетентності надають

підстави стверджувати, що ключовими поняттями для визначення продуктивності аксіологічного підходу є «здатність», «спроможність», «готовність» особистості до соціальної дії, а також такі ознаки як активна успішна взаємодія та виконання соціальних ролей [1], що передбачає ефективність реагування особистості й досягнення нею реальних цілей в певному соціальному контексті з використання відповідних для цього методів [8].

Висновки. Етап навчання у становленні особистості здобувача ЗВО з необхідністю актуалізує таку соціалізаційну характеристику як соціальна компетентність, що на певному етапі самостійної самореалізації стає особистісним чинником не лише дотримання норм корпоративної етики професійних співтовариств, а й норм вироблення соціальних стандартів громадянського суспільства. Базовими для успішного оволодіння соціальними компетентностями студентською молоддю стають суспільно прийнятні показники рівня соціальної мотивації, відповідальності, цінності, довіри тощо, які ґрунтуються на певних цінностях, істотно пов'язаних із загальним рівнем культури, знаннями, вміннями й навичками особистості.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій, як чинника розвитку особистості є предметом вивчення ряду наук про людину і суспільство, зокрема, соціології, психології, філософії і педагогіки. Система ціннісних орієнтацій має складну, багаторівневу структуру детермінацію. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особи. Система ціннісних орієнтацій не є чимось абсолютно впорядкованим і нерухомим, вона суперечлива і динамічна, відображає як головні, істотні, стрижньові зміни взаємозалежності особи зі світом, так і зміну поточних, швидкоплинних, певною мірою випадкових життєвих ситуацій. Тому у контексті вивчення чинників розвитку соціальної компетентності студентської молоді складність вивчення цінностей полягає насамперед у тому, що ціннісні системи постійно трансформуються у зв'язку із тими змінами, що відбуваються у сучасному суспільстві. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний із змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни. існує об'єктивна потреба у вивченні ціннісних аспектів розвитку соціальної компетентності молоді, яка готова до діяльності в умовах змін. Однак при цьому необхідно враховувати як проблеми розвитку громадянського суспільства, так і чинники соціальної бездіяльності індивіда – виникнення певного «тягаря свободи та відповідальності». Разом з тим, враховуючи виклики сьогодення та умови ринкової економіки, актуальним науковим завданням вважаємо розробку методологічного інструментарію і науково-обґрунтованого аксіо-

логічного підходу до супроводу розвитку соціальної компетентності студентської молоді та формуванні ціннісних орієнтацій майбутніх поколінь.

Література

1. Гриффін Е. Комунікація: теорії та практики: пер. з англ. А.А. Науменко. Харків: Гуманітарний Центр, 2015. 688 с.
2. Дослідження «Вплив війни на молодь в Україні». <https://inmol.org/doslidzhennia-vplyv-vijny-na-molod-v-ukraini/>
3. Жадан І. В. Соціальні уявлення молоді: особливості та шляхи формування: колективна монографія. К.: 2007. 218 с.
4. Карпук В. Структурні аспекти соціальної компетентності молоді. Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 215–218.
5. Коротких Я. П. Особливості ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив молодого покоління в умовах війни. Зб. наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, 07 квітня 2023 р.) [Електронний ресурс]; ред. колегія: І. Р. Крупник, І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, О. М. Танасійчук (відп. за випуск) та ін. Херсон: Херсон; Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. С. 232–236.
6. Прохоренко Т.Г. Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства. Вісник Міжнародного Слов'янського університету. СЕРІЯ "СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ". Х. 2008. Т.11, №2. С. 24–27.
7. Фурман А.А. Концепція особистості в аксіологічній психології: контури сутнісної евристики. *Психологія і суспільство*. 2016. № 4. С. 89–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_4_11
8. Хижняк О.В. Колективні дії в умовах трансформації соціальних практик. автореф. дис. ... д-ра. соціологічних наук: 22.00.01. Запоріжжя, 2018. 40 с.
9. Becker G. M., McClintock C. G. Value: Behavioral decision theory. *Annual Review of Psychology*. 1967. 18. P. 239–286.
10. Times New Roman Cattell R.B. Personality and motivation: structure and measurement. N.Y., 1957, McClelland D.C. Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*. 1973. V. 28. № 1. P. 1–14.
11. Elizur D. Facets of work values: A structural analyses of work outcomes. *Journal of Applied Psychology*. 1984. 69. P. 379–389.
12. Feather N. T. Values, national identification, and favoritism towards the in-group. *British Journal of Social Psychology*. 1994. 33. P. 467–476.
13. Gedvilienė G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas: Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.
14. Kanning U. P. Inventar zur Messung sozialer Kompetenzen in Selbstund Fremdbild (ISK360). Göttingen: Hogrefe, 2014. P. 318–325.

15. Ladd G.W. Social competence: an important educational objective? *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education*. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3–37.

16. Oles P. K., Hermans H. J. M. Values assessment. *The encyclopedia of psychological assessment*; ed. R. Fernandes-Ballesteers. Vol. 2. London: Sage, 2003. P. 1082–1088.

17. Raven J. Competence in modern society. Its identification, development and release. Oxford: Oxford Psychologist's Press, 1984. 251 p.

18. Schuller T., Baron S., Field J. Social capital: a review and critique. *Social Capital: Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2000. P. 1–38.

19. Schwartz S. H., Bilsky W. Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990. 58. P. 878–891.

20. Triandis H. C., Suh E. M. Cultural influences on personality. *Annual Review of Psychology*; 2002. 53. P. 133–160.

Анотація

Котенко О. В., Максименко В. В., Синягівський Я. М. Ціннісний вимір у дослідженні розвитку соціальної компетентності студентської молоді (міждисциплінарний дискурс). – Стаття.

У статті розглядаються соціально-філософські і міждисциплінарні аспекти залучення аксіологічного виміру до вирішення проблеми розвитку соціальної компетентності студентської молоді. Встановлено, що соціальна компетентність студентської молоді – багатоаспектне явище, у якому знаходять певне відображення соціальні вимоги та норми, механізми емоційної саморегуляції, можливості освоєння та активного використання соціально важливого досвіду. Розглядом низки вітчизняних і зарубіжних досліджень обґрунтовується значення соціальної компетентності, як найважливішої серед базових компетентностей для встановлення соціальних контактів, розуміння суті міжособистісної взаємодії, в якості основного функціонального інструменту ефективної діяльності і продуктивної суспільної взаємодії. Встановлено, що оскільки цінності соціальні за своєю природою і розвиваються на рівні соціальної спільноти (окремих суспільних прошарків, соціокультурних і професійних груп і суспільства в цілому), дефіцит уваги до ціннісних аспектів проблеми розвитку соціальної компетентності з урахуванням низки відмінностей індивідуальних та групових соціокультурних особливостей здобувачів в українському освітньому просторі призводить до значних втрат у розумінні взаємозв'язку діяльності різних соціальних груп у загальній канві суспільного розвитку держави. Відтак невідкладним завданням українського громадянського суспільства, а особливо освітнього середовища ЗВО визначається належна увага до формування цінностей студентської молоді, як запоруки набуття необхідного рівня соціальної компетентності і підготовки їх до активної громадської діяльності. На основі аналізу низки праць вітчизняних і зарубіжних авторів констатується важливість аксіологічного опосередкування, поглиблення і деталізації класичних підходів до вивчення, практичних досліджень і розвитку ціннісних чинників набуття соціальної компетентності

здобувачами освіти як особистісних компонентів соціалізації особистості в контекстах сучасних видозмін освітніх середовищ.

Ключові слова: соціальна компетентність, цінності студентської молоді, громадянське суспільство, український освітній простір, аксіологічний підхід, міждисциплінарний дискурс.

Summary

Kotenko O. V., Maksimenko V. V., Syniakhivskiy Ya. M. The value dimension in the study of the development of social competence of student youth (interdisciplinary discourse). – Article.

The article considers socio-philosophical and interdisciplinary aspects of involving the axiological dimension in solving the problem of the development of social competence of student youth. It has been established that the social competence of student youth is a multifaceted phenomenon in which social requirements and norms, mechanisms of emotional self-regulation, opportunities for mastering and active use of socially important experience are reflected. The consideration of a number of domestic and foreign studies substantiates the importance of social competence, as the most important among the basic competences for establishing social contacts, understanding the essence of interpersonal interaction, as the main functional tool of effective activity and productive social interaction. It

was established that since values are social in nature and develop at the level of the social community (individual social strata, sociocultural and professional groups, and society as a whole), a lack of attention to the value aspects of the problem of developing social competence, taking into account a number of differences in individual and group sociocultural characteristics of the acquirers in the Ukrainian educational space leads to significant losses in the understanding of the interrelationship of the activities of various social groups in the general canvas of the social development of the state. Therefore, the urgent task of Ukrainian civil society, and especially the educational environment of higher education institutions, is determined by paying due attention to the formation of values of student youth, as a guarantee of acquiring the necessary level of social competence and preparing them for active social activities. Based on the analysis of a number of works by domestic and foreign authors, the importance of axiological mediation, deepening and detailing of classical approaches to study, practical research and development of valuable factors of acquiring social competence by students of education as personal components of personality socialization in the context of modern changes in educational environments is ascertained.

Key words: social competence, values of student youth, civil society, Ukrainian educational space, axiological approach, interdisciplinary discourse.